

ÚČASŤ SLOVENSKEJ REPUBLIKY V PRVEJ FÁZE VOJNY PROTI ZSSR Z POHLADU NEMECKÝCH VOJENSKÝCH ORGÁNOV

IGOR BAKA

BAKA, I.: The perspective of German Military authorities of Slovakia participation in the first phase of the war against The USSR. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 47 – 65, Bratislava.

The study describes the short –not more than – a half- year military participation of Slovakia particularly throughout German documentation. The author chronologically describes the activity of German Military mission, the relationship and cooperation of Slovak politicians and soldiers with German offices, and then he observes German views of the development and results of Slovak mobilization in the East front. Meanwhile, he informs on the approach of German Army towards Slovak requests of militarization, refers to German opinions on the military value and morale of Slovak Army. Last but not least, he realistically comments on the details of the mission of Slovak delegation with leading German military and political representatives. The conclusion reports on the visit of Marshal W. Keitel in Bratislava, February 1942.

Military History Slovakia. WWII, Slovak participation in the war against The USSR.

Problematika účasti slovenskej armády vo vojne proti ZSSR sa v posledných rokoch teší veľkému záujmu historikov, ale aj laickej verejnosti.¹ Vo fondoch Vojenského historického archívu v Bratislave sa pritom nachádza množstvo archívneho materiálu, ktorý umožňuje skúmať rôzne aspekty nasadenia slovenských jednotiek na fronte takpovediac do detailov. Pri výskume tejto problematiky však netreba zabúdať ani na širšie súvislosti účasti Slovenska vo vojne. V týchto intenciách sú pomerne málo známe dokumenty nemeckej proveniencie, čo je pochopiteľné z hľadiska ich ťažšej dostupnosti. Medzi materiály, ktorých výskumom môžeme získať množstvo zaujímavých poznatkov, patria najmä dokumenty uložené vo fonde vojenskej spravodajskej služby, ktorej oficiálny názov bol Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr. Dokumenty sú uložené v Bundesarchiv-Militärarchiv (Spolkový archív – Vojenský archív) vo Freiburgu. Kópie mnohých dokumentov, nielen z tohto fondu, však možno študovať aj v materiáloch Alexandrijského archívu v Slovenskom národnom archíve v Bratislave. Z hľadiska predmetnej problematiky sú dôležité naj-

1 Dôkazom sú mnohé štúdie J. Bystrického, M. Lacka, P. Mičianika, P. Šumichrasta a iných, ale tiež prvé monografie, z ktorých možno spomenúť aspoň tie najdôležitejšie: MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941 – 1944). V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica : Dali-BB, s. r. o 2007; LACKO, M.: *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*. Bratislava : Ústav pamäti národa 2007; ŠUMICHRAST, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě 1941-1943*. Cheb : Svět křídel, 2006.

mä dokumenty oddelenia Ausland, ktoré riadilo styk s vojenskými pridelencami a udržovalo spojenie so Zahraničným úradom (Auswärtiges Amt – rišske ministerstvo zahraničných vecí). Nachádzajú sa tu, okrem iného, pravidelné správy Nemeckej vojenskej misie pôsobiacej od roku 1939 na Slovensku, hlásenia nemeckého vojenského ataše z Bratislavy, či veliteľa ochrannej zóny atď. Veľmi cenné sú ich postrehy či hodnotenia činnosti slovenských politických a vojenských orgánov, ale aj samotných jednotiek na fronte, či konkrétnych zodpovedných osôb. Odkrývajú tiež celkové zákulisie rokovaní a diskusií o nasadení slovenskej armády na fronte. Sú tiež jedným z prameňov pri výskume zložitej problematiky vzťahu armády a spoločnosti v tomto období.

Výskum predmetnej problematiky som časovo ohraničil na jednej strane vstupom Slovenska do vojny, na druhej oficiálnou návštevou náčelníka OKW poľného maršala Wilhelma Keitela na Slovensku vo februári 1942. Táto návšteva sa uskutočnila krátko po porážke nemeckých vojsk pod Moskvou, teda po skončení prvej fázy vojny na východnom fronte. Pre slovenské vládne a vojenské špičky bola na jednej strane odmenou za dovtedajšiu účasť SR vo vojne, zároveň však nespĺnila očakávania, ktoré do nej Slováci vkladali, najmä v súvislosti s ich predchádzajúcim vystupňovaným úsilím o adekvátne prezbrojenie slovenských divízií a presnejším vymedzením ich úloh, ktoré by zodpovedali ich možnostiam vzhľadom na zmenenú situáciu na fronte.

Pre danú tému je dôležitá najmä činnosť Nemeckej vojenskej misie. Tu treba povedať, že poradné orgány nemeckej armády sa na Slovensku etablovali v zhode s ochrannou zmluvou z marca 1939, podľa ktorej sa, okrem iného, slovenská armáda mala budovať v zhode s nemeckou. Na Slovensku pôvodne už od mája 1939 pôsobila Nemecká vojenská komisia (DMK – Deutsche Militärkommission), ktorá sa podieľala na výstavbe slovenskej armády, na rokovaníach o ochrannom pásme, o vojenskom priemysle, angažovala sa v účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku atď.² Od 1. novembra začali na Slovensku oficiálne pôsobiť Nemecká vojenská misia (DHM – Deutsche Heeresmission in der Slowakei – termínom Heer sa v nemčine označuje pozemné vojsko³), ako aj Nemecká vojenská letecká misia (Deutsche Luftwaffenmission), ktoré tak vystriedali DMK (od 12. septembra používala názov Deutsche Heeresmission). Pôvodne bol na čelo Nemeckej vojenskej misie postavený genpor. Franz Barckhausen – veliteľ DMK (vymenovaný začiatkom októbra), už začiatkom novembra ho však vo funkcii vystriedal genpor. Paul von Otto. Šéfom nemeckej leteckej misie sa stal plk. Erhardt Krüger (od februára 1941 genmjr. Ludwig Keiper). Obidve misie mali pôsobiť ako poradné orgány pre slovenské MNO. Podľa nemecko-slovenskej zmluvy z 9. októbra nemali mať misie žiadne veliace právomoci, voči MNO mali mať poradnú funkciu, mohli byť však kedykoľvek „zasvätené“ do jeho nariadení. Poradná činnosť sa mala uskutočňovať v oblasti organizácie armády (aj vojnovéj), jej výcviku, školenia a zásobovania. Misie sa mali podieľať na upravovaní vojenských predpisov, zúčastňovať sa na cvičeniach, radiť vo všetkých otázkach obrany krajiny. DHM mala byť slovenskej strane nápomocná vo všetkých otázkach týkajúcich sa pozemného vojska, všeobecne brannej moci ako takej, zvlášť v otázkach dopravy, vojenského spravodajstva, branného hospodárstva, spojov. Šéf Nemeckej vojenskej misie teda usmerňoval aj činnosť dôstojníka pre branné hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier), pre vojenské spravodajstvo (Abwehroffizier), dôstojníka

2 K jej činnosti bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 36-60.

3 Doslovný preklad je Nemecká misia pre pozemné vojsko, takýto názov sa však nenachádza v žiadnom z dobových dokumentov, jednak preto, lebo vo vzťahu k slovenským orgánom mali obidve misie vystupovať jednotne.

pre spoje (Nachrichtenoffizier), dopravného dôstojníka (Transportoffizier), splnomocnenca pre železnice (der Bahnbevollmächtigte). Rozkazy na usmernenie činnosti však dostávali od orgánov určených Hlavným veliteľstvom brannej moci. Letecká misia mala pôsobiť ako poradný orgán pre vzdušné zbrane, ale aj civilné letectvo. Šéf DHM podliehal Hlavnému veliteľstvu pozemného vojska (Oberkommando des Heeres) a Šéf Nemeckej vojenskej leteckej misie Ríšskemu ministrovi vzdušnej dopravy a hlavnému veliteľovi vzdušných zbraní ríšskemu maršalovi Hermannovi Göringovi. V rozporných prípadoch malo rozhodovať OKW v spolupráci s obidvoma misiami. Avšak v rokovaní so slovenskými úradmi sa malo postupovať jednotne. Preto v týchto záležitostiach (ako aj v otázkach všeobecných záležitostí brannej moci) nemecké vojenské úradovne na Slovensku mali rešpektovať nariadenia šéfa Nemeckej vojenskej misie.⁴

Spolupráca s DHM vyústila v októbri 1940 do novej organizácie slovenskej armády. Jej výsledkom bol, okrem iného, zánik Hlavného vojenského veliteľstva a vznik Veliteľstva pozemného vojska (VPV) v Banskej Bystrici a Veliteľstva vzdušných zbraní (VVZ) v Bratislave mimo rámca MNO, podľa nemeckého vzoru. Nemeckej vojenskej misii sa tak podarilo preniesť viac kompetencií na podriadené orgány, ktorých činnosť mohla lepšie usmerňovať.

Treba však povedať, že spolupráca s ministrom národnej obrany gen. I. tr. Ferdinandom Čatlošom nebola spočiatku uspokojivá, keďže ten sa obával ich prílišného zasahovania do kompetencie MNO.⁵ Situácia sa stabilizovala po tom, čo Čatloš spolu s delegáciou slovenských dôstojníkov (prevažne príslušníkov Vysokiej vojenskej školy) a vojenských akademikov⁶ v dňoch 21. augusta – 6. septembra 1940 absolvoval cestu po Ríši a obsadenom území Francúzska a Belgicka (včítane Maginotovej línie). Tu sa oboznámili s priebehom nedávno ukončených bojov na západe. Navštívili tiež viacero nemeckých vojenských škôl a oboznámili sa so spôsobom výcviku a výchovy nemeckého vojaka. Podľa viacerých hlásení to čo Čatloš a jeho delegácia videli, na nich zanechalo veľký dojem.⁷

Podľa štvrtročnej správy za júl – október 1941 Nemecká vojenská misia nepočítala s nasadením slovenskej armády vo vojne proti ZSSR. Podľa nej o využití Slovákov sa rozhodlo tesne pred 22. júnom.⁸ Slovenská armáda na túto z jej pohľadu novú situáciu nebola pripra-

4 Podľa hlásenia oddelenia OKW/Ausland z 11. 3. 1940 sa Nemecká vojenská misia skladala z 1 generála, 5 dôstojníkov a z pomocného personálu. Nemecká letecká misia pozostávala z 5 dôstojníkov a pomocného personálu. Bundesarchiv-Militärarchiv (BA – MA) Freiburg, Bestandssignatur (Bs.) RW5/V, Archivsignatur (As.) 450.

5 Archiwum Akt Nowych (AAN) Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 626 803, s. 627 023-35, správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku od apríla do septembra 1940.

6 Okrem Čatloša sa cesty zúčastnili plk. gšt. Augustín Malár, plk. del. Jozef Turanec, pplk. gšt. Rudolf Pilfousek, pplk. pech. Ján Imro, pplk. Vojtech Baumann, ďalej spolu 8 majorov, 20 stotníkov, 18 nadporučíkov, 5 poručíkov a 11 akademikov. Celá skupina pozostávala zo 68 osôb. BA – MA Freiburg, Bs. RH/31/IV, As. 24, správy o ceste slovenskej delegácie.

7 Napríklad podplukovník Langsdorff v správe o dojmach slovenských hostí napísal: „...Rozprával som sa s mnohými slovenskými dôstojníkmi o ich dojmoch, pričom som v mnohých prípadoch zistil, že svoj obdiv nevedia vyjadriť slovami. Všetci sú z cesty nadšení.“ Účastník cesty stot. pech. Anton Cyprich v relácii o ceste, okrem iného, napísal: „...A keď sa znovu obraciam k otázke, ktorá armáda je silná a nepremožiteľná, musím znovu podľa výsledku na západe konštatovať, že len tá armáda je spoľahlivá a silná, ktorá je vyzbrojená hlavne po stránke mravnej, ktorá bojuje za spoločný ideál, ako armáda nemecká.“

8 19. 6. 1941 utajene pricestoval na Slovensko (po návšteve Bukurešti a Budapešti) náčelník nemeckého generálneho štábu (Hlavného veliteľstva pozemného vojska) genplk. Franz Halder. Na bratislavskom letisku Vajnory sa stretol s vedúcim predstaviteľom Nemeckej vojenskej misie na Slovensku genpor. Paulom von Ottom a s vojenským atašé nemeckého vyslanectva v Bratislave pplk. Heinrichom Beckerom. Genpor. P. von Otto dostal inštrukcie, že má informovať (pravdepodobne prostredníctvom nemeckého vyslanca) slovenskú vládu o nastávajúcom útoku na ZSSR, zároveň s odporúčaním, aby sa Slovensko na útoku „ihneď“ a „dobrovoľne“ zúčastnilo. 21. 6. nemecký vyslanec Hans Ludin Hitlerovo želanie oznámil prezidentovi J. Tisovi a predsedovi vlády

vená. Ako jeden z argumentov sa tu uvádza, že do vojny vstúpila so starými nemodernými čs. zbraňami. V prípade základnej výzbroje pechoty sa však s týmto tvrdením dá polemizovať.⁹ Pritom sa predpokladalo jej prezbrojenie modernými nemeckými zbraňami až v čase mieru po skončení vojny. Poukazuje sa pritom na to, že pre výcvik a výstavbu armády sa plánovali ciele v dlhšom časovom horizonte. Príprava armády na blížiaci sa konflikt sa pritom nezohľadňovala. Podľa DHM dokonca ani predstavitelia slovenskej armády s jej účasťou na ťažení nepočítali. Ako príklad sa v správe DHM uvádza, že prebiehajúca reorganizácia doplňovacej správy mala byť ukončená až 1. apríla 1942.¹⁰ Prebiehali tiež zmeny vo výcviku za pomoci nemeckých inštruktorov a nemeckých vojenských predpisov. V lete 1941 sa realizovali intenzívne zmeny vo výcviku na úrovni roty a konečným cieľom výcvikového roka mali byť zmeny aj na úrovni práporu.¹¹

Tu treba povedať, že vzhľadom na prípravu nemeckej armády, keď jej transporty prechádzali aj cez Slovensko, predstavitelia SR o prípravách na vojnu vedeli s určitým predstihom. Tomu prispôbobi viaceré vojenské opatrenia v súvislosti s obranou teritória. Slovenská strana dokonca niekoľko týždňov pred začiatkom vojny prejavila vlastnú iniciatívu smerom k aktívnej účasti vlastnej armády na nemeckom útoku. Dôležitú úlohu tu hrala maďarská karta. Nemci totiž úplne nezavrhlí nádej, že za plnenie nemeckých žiadostí môže v budúcnosti prísť odmena v podobe revízie v prospech územných požiadaviek Slovenska (podobne sa stavali tiež k iným satelitom v juhovýchodnej Európe). Dôkazom je iniciatíva ministra národnej obrany gen. Čatloša. Ten už 2. mája 1941 navštívil vojenského atašé nemeckého vyslanectva pplk. Heinricha Beckera. V rozhovore s ním konštatoval, že existuje možnosť ozbrojenej akcie proti ZSSR (túto skutočnosť vydedukoval na základe presunov nemeckých transportov cez Slovensko), na ktorej sa pravdepodobne zúčastní aj Rumunsko a Maďarsko. V tejto súvislosti pplk. Beckera poprosil, aby kompetentným nemeckým miestam oznámil, že v prípade spoluúčasti Maďarska sa vojny chce zúčastniť tiež slovenská branná moc.¹² Čatlošova žiadosť zároveň jasne dokumentuje vlastnú iniciatívu slovenskej vlády (je málo pravdepodobné, že by išlo o jeho vlastnú iniciatívu) pri zapojení sa Slovenska do vojny.

V. Tukovi. Obaja súhlasili so vstupom Slovenska do vojny. Vojna bola pre nich vhodnou príležitosťou na prezentáciu svojej oddanosti Nemecku, s ktorým spájali ďalšiu existenciu SR. Zároveň vstup do vojny ešte pred Maďarskom považovali za osožný z hľadiska územných požiadaviek Slovenska voči svojmu susedovi. Bližšie pozri KATREBA, Z.: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu SR do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 2, s. 36-56.

9 Ide najmä o pušku vz. 24, ľahký guľomet vz. 26, ťažký guľomet vz. 37, ale aj 10, 5 cm kanón vz. 35.

10 V roku 1941 začala reorganizácia doplňovacej správy. Jej organizácia bola dovtedy založená na rakúsko-uhorskom systéme doplňovania, ktorý počítal s plánovanou mobilizáciou a so zverejnením prostredníctvom verejnej vyhlášky. Najväčšími nedostatkami tejto organizácie, ktorá bola počas trvania ČSR upravovaná len čiastočne, bola kmeňová príslušnosť záložníkov, teda priradenie záložníka k tomu útvaru, v ktorom naposledy slúžil a štatút domovskej príslušnosti záložníka, ktorý sa mal zhodovať s jeho trvalým bydliskom. To však bolo pri častej migrácii obyvateľstva za prácou problematické, keďže záložníci si neplnili ohlasovaciu povinnosť. Problémy spôsobovali tiež nedostatky teritoriálnej organizácie pre evidenciu záložníkov vedenú kmeňovými telesami, v ktorých záložník slúžil, resp. ku ktorým mal nastúpiť. V prípade mobilizácie to viedlo k nadmernému zaťaženiu dopravy, pretože záložníci by cestovali z miesta svojho bydliska aj k vzdialeným útvarom. Nevýhodou bol tiež fakt, že kmeňové (náhradné) telesá museli spolupracovať pri evidencii s civilnými orgánmi. MNO sa snažilo doplňovanie riadiť centrálné, a preto bola nedostatočne rozvinutá teritoriálna organizácia doplňovacej správy. Nepostačoval ani počet kvalifikovaných dôstojníkov a personálu. Na problémy v doplňovacej správe upozorňovala aj Nemecká vojenská misia, ktorá navrhovala konkrétne reorganizačné zmeny. Čiastočne sa jej návrhy realizovali už v reorganizácii doplňovacej správy z 1. 2. 1941. KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia na Slovensku v roku 1941. In: *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 3-4, s. 87-100.

11 Správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku za obdobie 22. 6. – 1. 10. 1941 z 10. 10. a 7. 11. 1941. BA – MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 8.

12 AAN Varšava, f. Mikrofílmly aleksandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 615238.

V súvislosti s mobilizáciou slovenskej armády, ktorá sa začala 22. júna, sa rozprúdila diskusia o tom, aké bude miesto a zastúpenie slovenskej armády na fronte. Podľa už spomínanej správy o činnosti DHM, táto navrhovala nasadiť slovenskú armádu len na krycie a zaisťovacie úlohy. Využiť ju na plnenie zložitej bojovej činnosti však neodporúčala, pretože na to nebola pripravená. S týmto názorom sa mal údajne stotožniť samotný minister národnej obrany a v tomto zmysle sa aj plánovalo konkrétne použitie armády. Mobilizáciou sa mala „mierová armáda (jej pešie zložky sa skladali z 2 divízií, z armádnych a zborových jednotiek a útvarov) posilniť na vojnové stavy“, to znamená, že jednotky a útvary mali byť postavené podľa vojnovnej organizácie. Toto odporúčal samotný gen. Čatloš. Zvlášť vyčlenená však bola menšia motorizovaná jednotka, ktorá bola ako Rýchla skupina nasadená priamo v prvej línii. Ako je známe, hranice Slovenska prekročila už 24. júna 1941. Podľa konštatovania Nemeckej vojenskej misie však slovenská strana pôvodnú dohodu nedodrжала, keď samotnú mobilizáciu realizovala v oveľa väčšom rozsahu, než bolo dohodnuté.¹³ Predstavitelia DHM sa v tejto súvislosti sťažovali na nedostatok vlastných kompetencií, keďže oficiálne vykonávali len poradnú funkciu a o zámeroch slovenskej strany neboli vopred informovaní. Tu treba zdôrazniť, že nemecká misia mala úzko spolupracovať s jednotkami na fronte, preto sa sem museli presunúť aj jej príslušníci. Genpor. Paul von Otto spolu so spojovacím dôstojníkom hauptmannom Elgerom pôsobili priamo na veliteľstve Armádnej skupiny. Okrem toho na ďalších veliteľstvách pôsobili nemeckí spojovací dôstojníci.¹⁴

Okrem neprimeraného posilnenia frontových jednotiek (podľa oficiálnych údajov mala slovenská armáda začiatkom júla na fronte 50 689 vojakov, 5. júla bol celkový stav armády 90 533 mužov, z toho 3 454 dôstojníkov) nastala podobná situácia aj v prípade výstavby náhradných jednotiek na Slovensku. Predstavitelia misie, samozrejme, zvažovali príčiny prehnannej iniciatívy zo slovenskej strany. Tvrdenia, že za tým stálo precenenie vlastných síl zo strany slovenskej armády, či nevhodné požiadavky slovenskej strany, DHM nevedela rukoplatne potvrdiť. Vylúčiť však nemohli ani maďarský faktor, snahu posilniť sa v prípade, že by Maďarsko využilo odvelenie väčšiny slovenských jednotiek na front. Na druhej strane túto obavu predstavitelia misie považovali za oprávnenú, pričom uvádzali pretrvávajúcu napätú situáciu na južnom pohraničí.¹⁵

V jednom z neskorších hlásení sa už priamo konštatuje, že snahou ministra národnej obrany bolo od začiatku udržať rámec mierovej armády na Slovensku. Podľa misie sa Čatloš taktó rozhodol z dôvodu strachu z možného útoku zo strany Maďarska. Nemecká misia však dosiahla, že v každej posádke zostal len príslušný strážny oddiel (z ešte nie prepusteného mužstva ročníka 1939 a starších záložníkov) a výcvikový oddiel nováčikov (ročník 1941).¹⁶ Tu treba povedať, že zloženie náhradných jednotiek záviselo od trvania výcvikového obdobia a od požiadaviek na postavenie poľných jednotiek a, naopak, od ich návratu

13 V rámci skrytej mobilizácie od 22. 6. do 4. 7. do armády nastúpilo 56 858 vojakov. Základný rámec pre vojnovú organizáciu sa síce nezmenil, podľa Nemeckej vojenskej misie však došlo k neprimeraným zmenám v organizačnej štruktúre a obsadení podriadených jednotiek.

14 Slovenský národný archív (SNA), f. Alexandrijský archív, II C – 906, č. 000 649, Armáda – denný rozkaz č. 20 z 2. 7. 1941.

15 Na druhej strane, v snahe tlmieť rozpory medzi jednou a druhou stranou OKW ešte v roku 1940 zamietlo Čatlošovu snahu vystavať na maďarsko-slovenskej hranici opevňovacie systémy a bunkre. BA – MA, Bs. RW 5/As. 442, číslo 162, správa vojenského ataše v Bratislave na OKW/Ausland (cez Generálny štáb pozemného vojska – oddelenie ataše).

16 BA – MA Freiburg, Bs. RW 5, As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti misie od 1. 10. do 31. 12. 1941.

z poľa. Okrem toho koncentrácia výcviku špecialistov pre niektoré druhy zbraní si vyžiadala vytvorenie samostatných výcvikových stredísk.¹⁷

Podľa misie výsledok mobilizácie sa podpísal pod viaceré problémy pri nasadení slovenských jednotiek. Podľa nej prebehla podľa starých čs. mobilizačných plánov, charakterizoval ju strnulý a schematický spôsob myslenia slovenských dôstojníkov, ktorí sa neriadili vojenskými predpismi. Samozrejme, toto konštatovanie treba prijať s rezervou, na druhej strane možno súhlasiť s konštatovaním, že príchodom mnohých záložníkov (ktorí boli nedostatočne vycvičení) výrazne klesla bojová hodnota jednotiek. Tiež v dôsledku početnosti a zloženia štábov a jednotiek opäť vystúpili už v mieri odstránené nedostatky. Opäť sa zneprehľadnilo ich zloženie, namiesto rešpektovania nemeckého vzoru pri ich členení, začala viaznuť spolupráca medzi jednotlivými štábmi. Napriek všetkému uvedenému, misia konštatovala, že mobilizácia prebehla rýchlo a hladko.¹⁸ Nedostatky sa prejavili už počas presunu slovenských jednotiek z východného Slovenska k rieke San. Na úrovni štábov zavládol chaos (čo sa však bližšie nešpecifikuje), pričom tu sa konštatuje, že bez podpory nemeckej misie (ktorá už nemohla plniť len poradnú funkciu) by sa úplne zrútilo zásobovanie. Veľa problémov sa vyriešilo vytvorením nemeckých spojovacích štábov.

Podľa DHM od začiatku ťaženia prebiehali rozhovory medzi slovenskou a nemeckou stranou o možnostiach čo najväčšej účasti časti slovenských síl v priamych bojoch prvej línie. Išlo o možnosť posilnenia Rýchlej skupiny operujúcej na fronte. Že sa tak stalo, dokazuje jej reorganizácia na Rýchlu brigádu zo 7. júla. Velenie slovenskej armády sa však muselo od začiatku sústrediť na problémy, ktoré spôsobovala neutešená situácia v Armádnej skupine, (dve pešie divízie, dva delostrelecké pluky, armádne jednotky a jednotky vzdušných zbraní) postupujúcej na čele so samotným ministrom gen. Čatlošom v tyle frontových nemeckých vojsk. Slovenské velenie muselo uznať, že tieto jednotky postrádajúce modernú techniku boli ťažkopádne, v boji na fronte nepoužiteľné. Nepriamo sa tak potvrdzovala kritika zo strany nemeckej vojenskej misie, že rozsah mobilizácie bol prehnaný a kontraproduktívny. Do toho prišla známa bitka o Lipovec 22. júla, v ktorej Rýchla brigáda utrpela veľké straty.¹⁹ Podľa zistení Nemeckej vojenskej misie sa v boji neosvedčili velitelia, s výnimkou samotného veliteľa Rýchlej brigády plk.gšt. Rudolfa Pilfouska, naopak, mužstvo sa vyznamenalo. Pod veľké straty sa podpísal nevýhodný terén z pohľadu útočiacich Slovákov a celkový pomer síl v prospech protivníka.²⁰ Reorganizácia slovenskej armády na fronte sa preto stávala nevyhnutnosťou. Vtedajší náčelník štábu veliteľstva Armádnej skupiny pplk.gšt. Štefan Tatarko v tejto súvislosti už 6. júla požiadal o rozhovor spojovacieho dôstojníka pri veliteľstve hauptmanna Elgera. Sťažoval sa na nedostatočnú materiálnu vybavenosť jednotiek, ktorá znemožňuje ich veľké presuny. Vyslovil presvedčenie, že nie je žiadna nádej jednotky nasadiť na fronte, keďže sú 200 km za ním. Tatarko pritom navrhoval aj konkrétne riešenie.

17 Na konci roku 1941 bolo na Slovensku vyše 29-tisíc vojakov. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939-1945, tajné, šk. 15, číslo jednacie (č.j.) 82 731; f. MNO 1939-1945, dôverné I. časť, šk. 171, č.j. 85 2/1.

18 Toto konštatovanie potvrdzuje aj štúdia vojenského historika Z. Katrebu, podľa ktorého to bol dôsledok už čiastočne zreorganizovanej doplnovacej správy. KATREBA, Z.: „Skrýťá“ mobilizácia...ref. 10.

19 Dodnes sa historici rozchádzajú v počtoch strát, ktoré tu Rýchla brigáda utrpela. Nemecká vojenská misia v hlásení do Berlína uvádzala 63 mŕtvych (z toho 6 dôstojníkov), 164 zranených (z toho 6 dôstojníkov), 17 nezvestných (z toho 1 dôstojník). Misia v hlásení uvádza aj celkové straty slovenských jednotiek od 22. 6. do 28. 9. 1941: 107 mŕtvych (z toho 9 dôstojníkov), 189 zranených (z toho 13 dôstojníkov), 30 nezvestných (z toho 1 dôstojník). Správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku za obdobie 22. 6. – 1. 10. 1941 z 10. 10. 1941. BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 8.

20 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 906, č. 000 675, krátká správa o boji pri Lipovci z 22. 7.

Rýchlu brigádu chcel dať priamo k dispozícii veliteľstvu 17. armády. Ostatné slovenské jednotky nemali už postupovať príliš ďaleko, ale mali byť poverené kryciami a bezpečnostnými úlohami. Elgera upozornil, že o týchto nedostatkoch vie aj samotný minister Čatloš, avšak o zastavení postupu jednotiek nechce nič počuť. Tatarko preto nemeckého dôstojníka poprosil, aby o tejto situácii informoval šéfa Nemeckej vojenskej misie genpor. Paula von Otta, ktorý by potom z titulu svojej funkcie dohovoriť Čatlošovi, aby prehodnotil svoje stanovisko. Podľa hlásenia, ktoré Elger z tohto stretnutia vyhotovil, sa so stanoviskom Tatarka stotožnil a prisľúbil pomoc.²¹

Gen. Otto sa pravdepodobne stotožnil s tvrdením pplk. Tatarka, o čom svedčí jeho hodnotenie Rýchlej skupiny v oficiálnej štvrtročnej správe nemeckej misie. V ďalšej fáze vznikali rôzne návrhy, Čatloš napríklad neúspešne navrhoval spojiť všetky slovenské útvary do jedného celku a podriaďiť ich slovenskému operačnému veleniu.²²

Do celej záležitosti sa nakoniec vložil aj samotný predseda vlády, ktorý jej predstavy urgovať priamo cez nemeckého vyslanca na Slovensku Hansa E. Ludina (v prítomnosti ministra Čatloša) 21. júla 1941 (teda deň pred Lipovcom). Upozornil pritom, že Armádna skupina sa nachádza 10 – 12 dní pochodu od nepriateľa, plní bezpečnostné a strážne úlohy. Poukázal tiež na zhoršujúcu sa morálku slovenských vojakov, ktorí podľa neho nechápu, na čo boli zmobilizovaní, keď nie sú nasadení na fronte. Upozornil, že v dôsledku technických príčin (transport na front) a nedostatočného výcviku nebolo možné nasadiť obidve slovenské divízie ako celok na fronte. Tuka prosil, aby z dvoch slovenských divízií bola sformovaná jednotka v sile brigády, ktorá by bola vybavená všetkými dostupnými prostriedkami. Mala sa tak stať okamžite bojaschopnou, následne mala na fronte posilniť samotnú Rýchlu brigádu. Zvyšok jednotiek navrhoval (v prípade ak nebude potrebné ich využitie na plnení bezpečnostných úloh v tyle) poslať domov. Ludin v hlásení pre Auswärtiges Amt odporúčal Tukovu žiadosť posunúť na nemecké Hlavné veliteľstvo brannej moci (OKW – Oberkommando der Wehrmacht) s pozitívnym odporúčaním. Ludin pritom vyjadril súhlas s Tukovým tvrdením, že spôsob využitia slovenských jednotiek má na ne zlé psychologické účinky, a že ich preto treba vo väčšej miere nasadiť na fronte. Na zdôvodnenie návratu zvyšku nepotrebných jednotiek navrhoval uviesť hospodárske dôvody.²³ Zahraničný úrad sa pridržiaval Ludinových odporúčaní a v týchto intenciách 24. júla intervenoval za Tukovu žiadosť priamo na OKW.²⁴ Otázka ďalšieho postavenia slovenských jednotiek na fronte sa napokon prostredníctvom náčelníka OKW poľného maršala W. Keitela dostala až k samotnému A. Hitlerovi. Po analýze záznamu z rokovania J. Tisa so šéfom DHM gen. Ottom privítal želanie Slovenska ďalej aktívne prispievať k boju proti ZSSR. Rovnako privítal úmysel slovenskej vlády, a to vyčleniť z dvoch divízií Armádnej skupiny pohyblivé sily na posilnenie Rýchlej brigády, tak, aby ju bolo možné zreorganizovať na Rýchlu divíziu. Hitler pritom súhlasil s materiálnou výpomocou novovytvorenému útvaru. Počítal tiež so znížením početných stavov armády na 32-tisíc mužov plánovaných v mierovom rozpočte. Tieto snahy Hitler podporoval vzhľadom na potreby vojnového hospodárstva; chcel, aby boli prepustení muži, ktorí nie sú využiteľní či už priamo v prvej línii alebo ani pri plnení bezpečnostných úloh. Hitler

21 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 906, č. 000 429, správa hauptmanna Elgera z 8. 7. 1941.

22 Bližšie pozri MIČIANIK, ref. 1, s. 182-190; Podľa P. Jaška o potrebe zmeniť niečo na charaktere účasti slovenskej armády sa Čatloš definitívne presvedčil až po krvavej bitke pri Lipovci. Toto tvrdenie však spochybňuje už vyššie uvedená intervencia V. Tuku z 21. 7., pri ktorej Čatloš asistoval. Pozri tiež JAŠEK, P.: Generál Jozef Turanec. In: *Pamät' národa*, roč. IV, 1/2008, s. 9.

23 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, Ludin Zahraničnému úradu 21. 7. 1941.

24 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, č. 5 627 828, záznam pre vojnový denník z 25. 7. 1941.

vyjadril prosbu, aby slovenské jednotky aj počas reorganizácie zabezpečili bezpečnosť im zvereného územia.²⁵

V niektorých prácach sa objavuje tvrdenie, že návratom veľkej časti slovenských vojakov z frontu sa naplnilo predchádzajúce úsilie slovenských politikov znížiť účasť vlastnej armády na fronte na minimum. V skutočnosti efektívnosť účasti na vojne sa reorganizáciou armády ešte zvýšila. Podobne hodnotil tieto zmeny aj minister Čatloš počas vystúpenia v sneme 7. októbra, kde prítomných poslancov ubezpečil, že „...skutočná účasť našich branných síl v bojoch za hranicami sa však nezmenšila...“²⁶

Ako je známe, pre ťažkopádnosť väčšiny slovenských jednotiek (v dôsledku problémov s ich technickým vybavením), ako aj vinou strát sa armádna skupina čoskoro reorganizovala. Bola vytvorená Rýchla divízia (RD), ktorá napriek tomu, že nebola plnohodnotne motorizovaná, mala bojovať na fronte, a tiež Zaisťovacia divízia (ZD), ktorá sa mala podieľať na plnení úloh na okupovanom území. Na Slovensko sa vrátilo 35 623 mužov. Veliteľstvo armádnej skupiny bolo nahradené veliteľstvom poľného zboru. Aj to sa však čoskoro reorganizovalo na Spojovací štáb, ktorý bol nakoniec začiatkom decembra zrušený. Na reorganizácii sa výrazne podieľala aj samotná nemecká misia. Na druhej strane kritizovala neprehľadnosť organizovania náhradných jednotiek na Slovensku. Tiež fakt, že Čatloš držal v pohotovosti viac vojakov ako bolo s nemeckou stranou dohodnuté. Musel prisľúbiť, že do 1. novembra 1941 prepustí toľko záložníkov, aby počet celej armády nepresiahol 32-tisíc mužov. To sa mu však nepodarilo, ešte začiatkom roku 1942 mala armáda 46 – 47-tisíc mužov, neskôr jej početné stavy ešte vzrástli. Nemecká misia sa tiež podieľala na výcviku nováčikov na jeseň 1941. Výsledky, ktoré sa dostavili pod vedením nemeckých dôstojníkov a poddôstojníkov, hodnotila ako uspokojivé.

V hláseniach nemeckej vojenskej misie nájdeme aj hodnotenie bojaschopnosti slovenských útvarov v poli. Pri hodnotení Rýchlej divízie sa konštatuje, že túto nemožno porovnávať s hodnotou nemeckej divízie. Na druhej strane sa konštatuje, že divízia je zložená prevažne z aktívnych dôstojníkov a mužstva, spôsob výcviku však nezodpovedá jej použitiu na ťažké bojové úlohy. To sa ukázalo pri jej nasadení v bojoch o Kyjev v septembri 1941, kde sa napriek tomu držala veľmi dobre.²⁷ Podobne bola hodnotená tiež Zaisťovacia divízia. Vo všeobecnosti je tu vyzdvihnutá tiež hodnota radového slovenského vojaka, ktorý je považovaný za udatného. Pozitívne sú hodnotení tiež velitelia, včítane najmladších ročníkov dôstojníkov a poddôstojníkov z povolania, ktorí absolvovali výcvik v tzv. vzorných rotách²⁸, resp. na nemeckých vojenských školách. Na druhej strane väčšina dôstojníckeho

25 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 081, poznámky pre Keitela z 28. 7. 1941.

26 Tesnopisecké správy zo zasadnutí Snemu Slovenskej republiky (ďalej len TS SSR), 71. zasadnutie zo 7. 10. 1941.

27 Podľa P. Mičianika Rýchla divízia bola v týchto bojoch „nasadená na pokojný obranný úsek, pričom aktívnych operácií sa zúčastnila len vyčlenená osobitná skupina. Slovenskí vojaci sa tu držali dobre.“ MIČIANIK, ref. 1, s. 212.

28 Pod nemeckým dohľadom boli už v máji 1940 vytvorené tzv. vzorné rotý (podľa nemeckého vzoru) pri peších a delostreleckých plukoch. Ďalším rozkazom MNO z 10. 7. boli zriadené vzorné rotý, resp. eskadrony tiež pri pluku útočnej vozby (PÚV), jazdeckom priezvednom oddieli (JPO) 1, telegrafnom a ženijnom pluku. Pre jednotlivé druhy zbrane boli zo strany Nemeckej vojenskej misie určení nemeckí dôstojníci – poradcovia – dočasne premiestnení na Slovensko. Ich úlohou bolo, okrem iného, vypracovať konkrétne programy výcviku tej ktorej zbrane. Paralelne s tým, aby bola armáda čo najlepšie pripravená na plnenie úloh, malo sa aj plnenie výcvikových plánov prispôbiť nemeckému vzoru. Zdokonalenie výcviku sa malo dosiahnuť tiež organizovaním špeciálnych kurzov v nemeckej armáde pre slovenských dôstojníkov. Podstata zmien vo výcviku mala podľa Nemeckej vojenskej misie spočívať v osvojení si nemeckej disciplíny, vojenskej mentality – preklenutie bariéry medzi dôstojníkom a mužstvom. Zodpovednosť za výcvik mal niest každý veliteľ, čím sa mala rozvíjať

zboru (zvlášť najstaršie ročníky odchované „českou armádou“) si podľa misie dobré vysvedčenie nevyslúžila.

Pravidelné hlásenia o činnosti vypracovávala tiež Nemecká letecká misia, ktorá mala na starosti slovenské vzdušné zbrane. Tu treba povedať, že napriek veľkému záujmu o činnosť slovenských vzdušných zbraní zo strany slovenskej historiografie, dokumenty tejto misie (dostupné aj v SNA) zostali doteraz takmer nepovšimnuté. Vzhľadom na obmedzenie rozsahu štúdie, nebudem sa tejto otázke podrobnejšie venovať. V súvislosti s činnosťou slovenských vzdušných zbraní vo vojne proti ZSSR sa v hlásení misie už v lete 1941 konštatuje, že príprava na ich nasadenie prebehla s predstihom, ešte pred začatím vojny, a týkala sa najmä protiletadlovej obrany. Tu treba dodať, že väčšina opatrení mala obranný charakter, ktorý však bolo možné kedykoľvek zmeniť.²⁹ Činnosť slovenského letectva pritom bola hodnotená pozitívne, podobne ako u pešieho vojska. Misia sa pritom od začiatku prihovárala za bezplatné prezbrojenie vzdušných zbraní nemeckou stranou, najmä lietadlami Messerschmitt Bf 109 a Henschel Hs 126.³⁰

Za svoju ochotu participovať vo vojne proti ZSSR si slovenské vládne a armádne špičky vyslúžili uznanie v podobe oficiálnej návštevy v Hitlerovom hlavnom stane Wolfsschanze vo Východnom Prusku (dnes poľský Kętrzyn). Ohľadne datovania návštevy sú v slovenskej historiografii nepresnosti.³¹ Podľa oficiálnej správy o priebehu rokovania (netýka sa rokovaní o politických otázkach), ktorú vyhotovil nemecký vojenský atašé na Slovensku pplk. Heinrich Becker,³² sa zahraničná služobná cesta slovenských politikov a vojakov uskutočnila v dňoch 19. – 22. októbra 1941. K Hitlerovi však 15-členná slovenská delegácia na čele s Tisom, Tukom, Čatlošom, Machom, Černákom, gen. II. tr. Alexandrom Čunderlíkom (k tomu treba pripočítať Nemcov pôsobiacich na Slovensku na čele s vyslancom Hansom Elardom Ludinom a šéfom Nemeckej vojenskej misie genpor. Paulom von Ottom) pricestovala až 20. októbra. Vzhľadom na predmet témy sa sústredím len na vojenskú problematiku rokovania (záznam z rokovaní o politických, či hospodárskych otázkach zatiaľ nie je známy). Hneď prvý deň návštevy Tiso s Tukom rokovali s ríšskym ministrom zahraničných vecí Joachimom von Ribbentropom. Naopak, gen. Čatloš v sprievode šéfa Nemeckej vojenskej misie na Slovensku genpor. Otta a vojenského atašé pplk. Heinricha Beckera rokoval s náčelníkom OKW poľným maršalom Wilhelmom Keitelom v mapovej miestnosti. Rokovalo sa o zotrvaní slovenských divízií na fronte v zimnom období. Čo sa týka Rých-

vlastná iniciatíva a zodpovednosť. Tieto zásady sa premietli do výcvikových smerníc slovenskej armády. VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôverné 1940-1942, škatuľa 19, č.j. 159 977; AAN Varšava, f. Mikrofilmy alexandryjskie, mf. T-77, R 879, s. 626803, s. 627 023-35, správy o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku od apríla do septembra 1940.

29 Už od 30. 4. začali vychádzať rozkazy, ktoré určovali prostriedky a úlohy pre teritoriálnu obranu proti lietadlám a armádnu obranu proti lietadlám (AOPL), neskôr tiež ich aktiváciu. Vychádzali tiež rozkazy pre stá- le roty guľometov proti lietadlám (SRGPL), ktoré mali za úlohu chrániť dôležité objekty proti leteckým útokom a aktivované mali byť ešte pred mobilizáciou. Začali sa organizovať cvičenia hlásnej služby, podľa nemeckého systému. Tieto a ďalšie opatrenia nabrali na intenzite po 18. 6. 1941 niekoľko dní pred začiatkom vojny, kedy bolo nariadené tiež organizovanie obrany proti parašutistom poplachovými oddielmi, nariadené cvičenia OPL (ktorá bola aktivovaná) a jednotiek SRGPL. Krátko nato bola vyhlásená velitelská pohotovosť útvarov vzdušných zbraní, vyšli aj smernice na boj proti parašutistom. Z rozsahu týchto opatrení, ktoré boli maskované ako cvičenia, možno predpokladať, že predstavitelia slovenskej armády v týchto dňoch už vedeli, že zakrátko vypukne vojna. KATREBA, „Skrytá“ mobilizácia...ref. 10.

30 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa o činnosti slovenských vzdušných zbraní v letných mesiacoch.

31 Upozornila na ne K. HRADSKÁ: *Prípád Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku*. Bratislava 1999, s. 38, 93.

32 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 019-28.

lej divízie genpor. Otto načrtoľ možnosť jej stiahnutia do priestoru východného Slovenska, kde by bola doplnená materiálom, čiastočne prezbrojená, mužstvo by sa zdokonalilo vo výcviku. Tento návrh však nenašiel u prítomných žiadnu odozvu. Keitel pritom poukázal na problémy s transportom pri spätnom presune divízie na Slovensko. S týmto návrhom nemeckej misie bol oboznámený aj vtedajší veliteľ RD plk. Jozef Turanec, ktorý to však rezolútne odmietol.³³ Čo sa týka Zaisťovacej divízie, tu sa konštatovalo, že pravdepodobne zostane v dovedajšom priestore. Ďalej sa diskutovalo o zásobách munície, slovenskej strane bolo odkázané, že zatiaľ sa ešte musí uspokojiť so starými zásobami po čs. armáde. S tým priamo súvisel kľúčový problém účinkovania slovenských divízií na východnom fronte, a to bola otázka ich prezbrojenia. Keitel súhlasil s tým, že slovenská armáda musí byť prezbrojená nemeckými zbraňami, tak ako to bolo dohodnuté už v roku 1939.³⁴ Na druhej strane upozornil, že v danej situácii sa musia uprednostniť požiadavky nemeckej armády, keďže tie sú vzhľadom na neutíchajúce boje obrovské. Čatloš v tejto súvislosti žiadal najmä prezbrojenie slovenského letectva. Keitel ho však odkázal na veliteľa Luftwaffe riíškeho maršala Hermannu Göringa. Rokovalo sa tiež o veľkosti slovenskej armády. Genpor. P. von Otto v tejto súvislosti upozornil, že na základe rozhodnutia samotného A. Hitlera sa počíta s tridsaťdva tisícovou armádou, ktorá však má byť v dôsledku povolania záložníkov rozšírená o ďalších 12-tisíc (toho času ešte o ďalších 4 800 mužov navyše, teda 16 800). Keitel voči tomu nemal žiadne pripomienky.³⁵ Prejednávala sa tiež otázka postavenia nemeckej menšiny v slovenskej armáde, hovorilo sa najmä o probléme, ktorý vyplýval z veľkého nedostatku poddôstojníkov nemeckej národnosti (keďže viacerí slúžili vo Waffen SS).³⁶ Slovenská strana navrhovala, aby aspoň časť týchto osôb (asi 60) bola vyňatá z Waffen SS a začlenená do slovenskej

33 JAŠEK, ref. 22, s. 10.

34 Toto bolo dohodnuté už v auguste 1939 v súvislosti s rokovaniaми o veľkosti slovenskej armády. V tom čase došlo k dohode, pravdepodobne v súvislosti s blížiacou sa vojnou proti Poľsku, ponechať zbrane pre 125 tisíc mužov slovenskej armády a pre ďalších 25 tisíc ako náhradu úbytku. 18. 8. túto požiadavku schválil samotný predseda vlády J. Tiso. Spolu s tým sa doriešili tiež otázky výzbroje slovenskej armády. Nadpočetná vojenská výzbroj nachádzajúca sa na slovenskom území mala slúžiť na zásobovanie slovenskej armády, v budúcnosti sa už čs. zbrane nemali vyrábať a slovenská armáda sa mala prezbrojiť nemeckými zbraňami. O všetkých týchto dohodách z 18. 8. sa spísal protokol, ktorý bol podpísaný s malými zmenami 23. 8. TULKISOVÁ, J. – NÍŽŇANSKÝ, E.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. In: *Vojenská história*, roč. 11, 2007, č. 4, s. 52-53.

35 Podľa štvrtročnej správy Nemeckej vojenskej misie (1. 10. – 31. 12. 1941) mala slovenská armáda v decembri 1941 45 765 mužov, z toho poľná armáda 16 747 mužov.

36 Vládne nariadenie z 24. 2. 1939 oslobodilo karpatských Nemcov od vojenskej služby v rámci československej armády. Po vzniku Slovenského štátu sa situácia zmenila a s vojenskou službou karpatských Nemcov súhlasila aj Nemecká ríša, avšak vytváranie osobitných nemeckých jednotiek považovalo OKW za neúčelné. Podobne odmietavo sa spočiatku k tejto otázke stavala tiež slovenská vláda, svoj postoj zmenila pod nemeckým tlakom. Pôvodne sa počítalo s existenciou nemeckého pluku. V júli 1939 sa na príslušníkov nemeckej menšiny opäť začala vzťahovať branná povinnosť. Počas vojny proti Poľsku sa príslušníci nemeckej menšiny (boli to najmä členovia Freiwillige Schutzstaffel – polovojenská organizácia Nemeckej strany na Slovensku) organizovali najskôr v strážnom prápore Spiš, ktorý podliehal šéfovi Nemeckej vojenskej komisie v Bratislave, od polovice septembra tvorili I. prápor pešieho pluku 35. Časť Nemcov slúžila aj v iných jednotkách. Počiatočnú snahu sústrediť Nemcov do jednotiek s vlastným statusom však MNO oklieštilo. Na jeseň 1939 sa vytvoril „nemecký“ peší prápor v Spišskej Novej Vsi (od leta 1940 v Kremnici) a tiež „nemecký“ delostrelecký oddiel v Žiline (od polovice decembra do februára načas v Kežmarku). Obidve jednotky sa od začiatku potýkali s nedostatkom dôstojníkov a hlavne rotmajstrov, neskôr poddôstojníkov z povolania. Veliaca a služobná reč týchto oddielov však bola slovenská. Aby sa odlišili, nosili ich príslušníci na golieri blúzy a pláštá malý odznak (na mieste, kde sa nosilo číslo útvaru) vo forme malého plechového štítku s hákovým krížom. Príslušníci nemeckej menšiny však mohli byť zaradení aj do iných útvarov. Napríklad časť Nemcov prezenčnej služby bola už v roku 1940 zaradená aj do pracovnej služby. Mnohí karpatskí Nemci sa už od roku 1939 dávali ilegálne naverbovať k SS. Do konca roka 1941 si túto cestu vybralo bezmála 600 dobrovoľníkov zo Slovenska. Dobrovoľný nábor sa však čoskoro zmenil, prostredníctvom rôznych nátlakových prostriedkov, na priame odvody brancov. Bližšie pozri

armády, k čomu sa však Keitel vzhľadom na ich potreby stal skepticky, prisľúbil však, že sa o tom porozpráva s ríšskym vodcom Heinrichom Himmlerom.

Po skončení pracovných rozhovorov všetci účastníci absolvovali slávnostné stretnutie s A. Hitlerom (spojené s obedom), ktorý ich oboznámil so situáciou na východnom fronte, s postavením nemeckých jednotiek a vojenskými cieľmi Ríše. V závere svojho monológu Hitler ocenil pomoc slovenskej armády a pochválil udatnosť slovenských vojakov. Podobne ako v roku 1939 po skončení vojny proti Poľsku zdôraznil, že na túto pomoc Nemecko nikdy nezabudne. Prítomných pritom ubezpečil, že Slovenský štát môže vždy počítať s ochranou Veľkonemeckej ríše. Podľa miestnych pozorovateľov tieto slová na slovenských hostí silne zapôsobili. Čatloš pritom z rúk samotného Hitlera prevzal Veľkokriž záslužného radu nemeckého orla s mečmi. Naopak poľný maršal Keitel dostal Slovenský vojenný víťazný križ I. stupňa s hviezdou.

Rokovanie následne pokračovalo u hlavného veliteľa pozemného vojska poľného maršala Walthera von Brauchitsch, ktorého však (údajne pre onemocnenie) zastupoval gen. Friedrich von Paulus. Na slávnostnej večeri s Hitlerom sa zúčastnil len Tiso s Tukom. Zvláštny vlak so slovenskou delegáciou opustil Hitlerov hlavný stan v neskorých večerných hodinách a na druhý deň zastavil v Romintene (dnes Kradsnolesje v Kaliningradskej oblasti) v severnom Východnom Prusku, kde mal svoje sídlo ríšsky maršal H. Göring. Tu sa však delegácia dlho nezdržala. Celá návšteva pozostávala zo slávnostného obeda a následnej Göringovej prednášky o „leteckej vojne“. Na záver ríšsky maršal prevzal z rúk J. Tisa vyznamenanie Slovenský vojenný víťazný križ s pozlátenou reťazou a hviezdou. Po skončení návštevy delegácia v popoludňajších hodinách odcestovala na Slovensko, kam prišla na druhý deň 22. októbra.

Okrem úradného záznamu o priebehu návštevy nemecké vyslanectvo na Slovensku spracovalo tiež hodnotenia viacerých slovenských predstaviteľov. Podľa všeobecného hodnotenia boli účastníci cesty „hlboko dojatí“, zapôsobili na nich „jednoduchosť a srdečnosť vodcu A. Hitlera“ a zvlášť už spomínané Hitlerove slová o ochrane Slovenského štátu. Veľký dojem na nich zanechal jednoduchý spôsob života v Hitlerovom hlavnom stane. Cesta bola podľa nemeckého vyslanectva úspechom pre ďalšiu činnosť všetkých nemeckých miest na Slovensku. Zaujímavé sú tiež hodnotenia jednotlivých osobností z dielne nemeckého vyslanectva na Slovensku, v čítane dvoch prítomných slovenských generálov. Pri hodnotení ministra gen. Čatloša sa síce konštatujú jeho jednoznačné „československé väzby“, na druhej strane sa upozorňuje, že treba brať s rezervou predsudky niektorých slovenských kruhov, ktorým prekážalo jeho evanjelické vierovyznanie. Čatlošov postoj k účasti Slovenska vo vojne je hodnotený veľmi pozitívne: „Už dlhšiu dobu stále jasnejší posun smerom k vyslovene pronemeckej orientácii bezpečne zodpovedá jeho vnútornému vývoju. Dnes, zvlášť od vstupu Slovenska do vojny (proti ZSSR – pozn. I.B.) patrí Čatloš nepochybne k v náš prospech pracujúcim vedúcim osobnostiam.“

Veľmi pozitívne bol hodnotený tiež gen. II. tr. Alexander Čunderlík, vtedajší veliteľ pozemného vojska: „ako najstarší dôstojník slovenskej brannej moci na základe jeho výchovy v rakúsko-maďarskej armáde jednoznačne „deutschfreundlich“.

Možno konštatovať, že nemecká strana bola spokojná s iniciatívou slovenskej vlády pri participácii na vojne proti ZSSR. V tomto zmysle považovali aj návštevu v Hitlerovom hlavnom stane za úspešnú.

SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 4, s. 102-108.

Asi najviac pertraktovanou problematikou na poradách bola otázka prezbrotienia slovenskej armády. Podľa správy Nemeckej vojenskej misie v Hitlerovom hlavnom stane dostala slovenská delegácia sľub priamo z úst nemeckého vodcu, že slovenská armáda bude prezbrotená ešte počas vojny.³⁷ Podľa nemeckého vojenského atašé pplk. Beckera slovenská strana Hitlerov sľub pochopila tak, že k prezbrotieniu musí prísť v čo najkratšom čase. K tomu sa pridával tlak Slovenskej národnej banky, ktorá chcela dodávkami zbraní znížiť značnú špičku na clearingovom účte súkromného obchodu.³⁸ V priebehu decembra navštívila Berlín slovenská delegácia na čele s gen. II. tr. Antonom Pulanichom, ktorá tu osobne predložila slovenské požiadavky. Na príprave pracovného programu delegácie sa podieľal aj šéf nemeckej misie gen. Otto. Spolu s Pulanichom urobili zoznam potrebného materiálu z hľadiska dôležitosti pre slovenskú armádu. Na prvom mieste žiadali tanky, potom delostrelectvo, bojové vozidlá, spojovací materiál. Počas rozhovorov 12. decembra slovenskú stranu nemeckí partneri ubezpečili o plnom porozumení OKW s jej žiadosťami a ich význame tiež z hľadiska vojensko-politických záujmov. Zároveň však boli Slováci upozornení, že o rozsahu a termíne prezbrotienia sa môže rozhodnúť až vtedy, keď bude celá záležitosť predostretá náčelníkovi OKW, k čomu malo dôjsť ešte v decembri. Prednostne prezbrotené malo byť delostrelectvo RD. Šéf DHM však upozorňoval, že jej prezbrotenie bude mať len vtedy zmysel, ak jej budú dodané bojové vozidlá a spojovací materiál. Len potom bude v plnom rozsahu použiteľná ako motorizovaný útvar.³⁹

S veľkými problémami sa potýkalo delostrelectvo, najmä v dôsledku mňajúcich sa zásob munície. Slovenská armáda totiž disponovala len zbraňami čs. výroby, a muníciu do nich nemecká strana už nevyrábala. Nemecká strana však túto komplikovanú situáciu Slovákom neulahčovala. Keitel na jednej strane odmietol ďalej vyrábať muníciu do bývalých čs. delostreleckých zbraní, na druhej strane v odpovedi (formulovanej cez OKW/Ausland) pre Nemeckú vojenskú misiu odmietol urýchlené dodanie 105mm ľahkých poľných húfnic leFH.18 (leichte Feldhaubitze 18) a 10, 5 cm kanónov K 18 do 15. januára.⁴⁰ Vyslovil len predpoklad, že prednostne RD by mohla byť prezbrotená od marca 1942, k ZD sa však predbežne odmietol úplne vyjadriť.⁴¹ Treba povedať, že prvé kusy 105mm ľahkých poľných húfnic leFH.18 k slovenským jednotkám v roku 1942 skutočne dorazili.

OKW si, samozrejme, uvedomovalo, že neplnením sľubov v tejto oblasti hazarduje s úprimnou ochotou slovenskej strany na čele s Tisom, Tukom a Čatlošom spolupracovať. V tomto duchu bol koncom januára 1942 informovaný aj samotný náčelník OKW poľný maršal W. Keitel.⁴² Slovenské žiadosti pritom priamo podporil aj nemecký vyslanec v Brati-

37 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie od 1. 10. do 31. 12. 1941.

38 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa vojenského atašé z 15. 1. 1942.

39 Bližšie pozri SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 057, správa OKW/Ausland z 23. 12. 1941.

40 DHM už 28. 10. upozorňovala, že slovenská armáda má k dispozícii len obmedzené množstvo munície do bývalých čs. delostreleckých zbraní. Varovala, že z dlhšieho časového hľadiska je situácia neudržateľná, keďže ani v Ríši, ani v Protektoráte Čechy a Morava nie sú ďalšie zásoby tejto munície. Upozornila pritom na pôvodný mierový plán prezbrotienia armády, ktorý sa však v dôsledku vojny odložil. Nasadením slovenskej armády na fronte však táto otázka nadobudla podľa misie nový zmysel. Preto aj v súvislosti s muníciou navrhovala dva varianty, buď naďalej vyrábať muníciu do pôvodných čs. delostreleckých zbraní alebo prezbrotiť armádu nemeckým delostreleckým materiálom. Tento druhý variant odporúčala realizovať aspoň v prípade RD do 15. 1. 1942. SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 055-6, žiadosť Nemeckej vojenskej misie z 28. 10. 1941 na Hlavné veliteľstvo pozemného vojska (OKH – Oberkommando des Heeres), Generálny štáb pozemného vojska – oddelenie atašé

41 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 898, č. 5 630 045-6, OKW/Ausland Nemeckej vojenskej misii 3. 12. 1941.

42 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, OKW/Ausland W. Keitelovi z 28. 1. 1942.

slave H. E. Ludin. V rozhovore s vojenským atašé pplk. Beckerom 12. decembra upozornil, že ak počas návštevy v Hitlerovom hlavnom stane dostali sľub na prezbrojenie, tak ho treba aj splniť, pretože odmietnutie by mohlo mať zlé psychologické následky. V tejto súvislosti varoval, že nie je vhodné v takejto situácii vyťahovať „legionársku otázku“. Tým mal na mysli kritiku tých dôstojníkov, ktorí boli za svoju účasť v čs. légiách podozrievaní z „protislovenského zmýšľania“. Medzi týmito dôstojníkmi bolo podľa neho mnoho spoľahlivých osôb, prípadné necitlivé zásahy by mohli vyvolať nepochopenie.⁴³ Samotný atašé sa však k uspokojivému naplneniu slovenských žiadostí staval skepticky, keďže si uvedomoval, že nemecký vojnový priemysel nedokázal pokryť ani dopyt vlastnej armády. Uprednostňoval však čiastočné postupné prezbrojenie, ktoré by akceptovala jedna aj druhá strana. Slovenská strana mala pochopiť, že z nemeckej strany sa robí maximum, a že Wehrmacht pristupuje k tomuto problému skutočne so všetkou vážnosťou. Na druhej strane si Becker veľmi dobre uvedomoval, že bez nových zbraní nie je možné zvyšovať podiel Slovenska na „boji proti boľševizmu“. Tu je veľmi dôležitá Beckerova poznámka, že slovenská strana by na túto požiadavku pristúpila, všetko však závisí od nemeckej strany.

Becker pritom podobne ako Ludin upozorňoval aj na psychologický a politický aspekt plnenia, resp. neplnenia slovenských prosieb, najmä keď sľub na prezbrojenie dal samotný Hitler.⁴⁴

V súvislosti s prieťahmi okolo dodávok materiálu sa začali objavovať hlasy, že pokiaľ slovenské jednotky nebudú prezbrojené, mali by sa radšej stiahnuť. Ako už bolo spomenuté, touto myšlienkou sa v Hitlerovom hlavnom stane netajil ani samotný šéf Nemeckej vojenskej misie genpor. Otto. Nemecká vojenská misia upozorňovala tiež na hlasy, podľa ktorých Nemci nedodali zbrane preto, lebo samotná nemecká armáda ich nemá dost.⁴⁵ V januári 1942 MNO muselo len konštatovať, že „bez splnenia minimálneho požiadavku pre Slovenskú armádu nie je možné rátať s úspešným aktívnym zasahovaním Slovenskej armády do operačných akcií v tejto vojne“. 2. marca 1942 sa minister národnej obrany gen. F. Čatloš obrátil na predsedu vlády V. Tuku, ktorému zaslal požiadavky na prezbrojenie slovenskej armády. Upozornil pritom, že najmä v dôsledku nedostatku motorových vozidiel musel už v auguste 1941 zredukovať slovenskú armádu v poli. Opäť pritom pohrozil, že bez splnenia aspoň minimálnych požiadaviek nie je možné rátať s úspešným zasahovaním slovenského vojska do operácií už na jar 1942.⁴⁶

OKW však o stiahnutí slovenských jednotiek neuvažovalo. Samotný Zahraničný úrad pritom už 21. januára informovalo, že stiahnutie Rýchlej divízie v súčasnosti neprichádza do úvahy. Ako príčinu uviedlo prekážky v zabezpečení transportu, ako aj celkovú situáciu na fronte, kde bola RD kratšie ako iné nemecké a talianske jednotky. OKW odmietlo tiež myšlienku nahradiť RD jednotkami Zaisťovacej divízie, keďže tá k tomu nemá ani materiálne, ani personálne predpoklady. Ohľadne prezbrojenia slovenských jednotiek OKW upozornilo, že k tomu dôjde postupne, po menších častiach.⁴⁷

43 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, záznam rozhovoru medzi Beckerom a Ludinom z 21. 1. 1942.

44 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa vojenského atašé z 15. 1. 1942.

45 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5, As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti Nemeckej vojenskej misie od 1. 10. do 31. 12. 1941.

46 VHA Bratislava, f. MNO 1939-1945, tajné, šk. 18, inventárne č. 71.

47 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, správa OKW pre Zahraničný úrad z 21. 1. 1942. Až v júni 1942 pluk útočnej vozby oficiálne prevzal 20 nových LT vz. 38 čo umožnilo opätovné nasadenie tankov na fronte. Počas ústupu na Krym však Rýchla divízia utrpela opäť veľké straty v obrnenej technike. Pritom tieto tanky v dôsledku technickej zaostalosti a nepočtenosti nemohli konkurovať najmodernejšej technike. V roku 1942 sa

Otázky týkajúce sa prezbrotienia slovenských divízií rezonovali tiež v koncoročnej správe o činnosti Nemeckej vojenskej misie na Slovensku (od 1. 10. – do 31. 12. 1941).⁴⁸ Z nej sa však dozvedáme aj ďalšie dôležité informácie. Je možné si vytvoriť celkový pohľad DHM na účasť Slovenska a jeho armády na východnom ťažení. Veľká pozornosť sa tu venovala spomínanej októbrovej návšteve u Hitlera. Tá pôsobila podľa správy priaznivo aj na širokú verejnosť. V konečnom dôsledku mala dopad aj na kredit slovenskej armády, ktorý stúpol aj v očiach samotných politikov. Vďaka jej pôsobeniu na fronte Hitler opäť vyzdvihol Slovensko a zdôraznil odhodlanie brániť jeho samostatnosť. Vzrástol tiež záujem samotného prezidenta Tisa o armádu. Ako dôkaz sa tu uvádza fakt, že už krátko po návrate od Hitlera sa vybral na východný front na inšpekčnú cestu k slovenským jednotkám.⁴⁹

Veľmi pozitívne je v správe hodnotený gen. I. tr. F. Čatloš. Spoluprácu s ním považovala misia za úspešnú a dôveryhodnú. Konštatuje sa tu pritom, že Čatloš nadobúda ako politik čoraz väčší vplyv, pričom je pozitívne naladený a pracuje s veľkou energiou. Jeho rozhodnutia sú však často unáhlené. Napríklad, keď sa z ničoho nič rozhodol cestovať na front, neinformoval o tom ani svojich spolupracovníkov. Kritiku si vyslúžil tiež jeho údajný nezaujem o výcvik vojska. Pozitívne je tu hodnotená tiež činnosť Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici, na čele s gen. Čunderlíkom. Pozitívne boli prijímané tiež iniciatívne návrhy samotnej misie.

Aj keď materiálne otázky zostali nedoriešené, s činnosťou obidvoch divízií na východnom fronte bola misia spokojná. Chválila ich dlhé presuny, ale aj nasadenie v boji, i napriek malým počtom. Na rozdiel od ostatných spojencov si vyslúžili „*ineingeschränkten Lob aller deutschen Dienststellen ein*“. S uznaním misia priznala tiež fakt, že napriek vlastným upozorneniam, že RD je schopná plniť len ľahšie úlohy (vzhľadom na nedostatok kvalitného materiálu), táto obstála aj v ťažkých zimných podmienkach vynikajúco. Tieto konštatovania však neplatili pre celú slovenskú armádu rovnako. Príčinou však nebolo mužstvo, ale dôstojníci, ktorým misia vyčítala nedostatky v bojovej pripravenosti, sklon k pohodlnosti, slabé odhodlanie priniesť obeť: „*Laxný prístup k životu ale aj ponímaniu vojenskej služby je pre nich typický tak na fronte, ako aj doma. Či v zázemí alebo na fronte*“. V samotnom boji (kde sú prinútení okolnosťami) však svoje kvality preukázať vedia. V správe sa pritom konštatuje, že Čatloš sa snaží doceliť nápravu tvrdými trestami, úspech však nemal. Nedostatky misie stále nachádzala v práci štábov.

Náladu rukujúcich vojakov správa hodnotila pozitívne. Misia ocenila najmä ich discipli-

vedenie slovenskej armády rozhodlo vyzbrojiť PÚV modernými nemeckými strednými tankmi PzKpfw. IV s dlhohlavňovým 75mm kanónom. Nemci s tým nesúhlasili (pre ich nedostatok) a slovenskej armáde povolili len nákup menej výkonných stredných tankov PzKpfw. III. K prezbrotieniu PÚV týmito vozidlami však tak tiež nedošlo. Päť kusov slovenská strana prevzala v roku 1943. Nevyhovujúca bola tiež letecká výzbroj. Tu bola však slovenská strana nakoniec úspešnejšia. V júli 1942 armáda dostala prvých 10 odkúpených Messerschmittov Bf 109 E. V tej dobe však už išlo o zastarané stroje. Dodaniu lietadiel predchádzalo preškolenie slovenskej skupiny pilotov a pozemného personálu na tieto typy lietadiel v dánskom Grove. Čiastočne prezbrotené z nemeckej strany v roku 1942 bolo aj delostrelectvo. Keďže RD mala problémy so zásobovaním strelivom, rozhodlo sa velenie slovenskej armády už na začiatku roku 1942 o prezbrotienie delostreleckých jednotiek nemeckou výzbrojou. V roku 1942 boli dodané prvé kusy 105 mm ľahkých poľných húfníc leFH.18 (leichte Feldhaubitze 18). Bližšie pozri FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenskej armády 1939-1944. In: *Historie a vojenství*, roč. 46, 1997, č. 2, s. 106-109; KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 2. 1939-1944*. Bratislava 2000.

48 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5, As. 445; SNA, Alexandrijský archív, II-C 938, č. 5 627 920-34, správa o činnosti misie.

49 Bratislavu opustil 30. 10. v sprievode gen. Čatloša, šéfa DHM genpor. Otta a ďalších osobností. Počas cesty po okupovanej Ukrajine navštívil okrem iného mestečko Lipovec, kde Rýchla brigáda utrpela veľké straty, ale aj dobytý Kyjev. Cestu ukončil 5. 11. Bližšie pozri MIČIANIK, ref. 1, s. 250-253.

novanosť. Čo sa týka výcviku, upozorňovala na nedostatok inštruktorov, keďže mnohí boli na fronte. Ohľadne výcviku sa správa uznanlivo vyjadruje o ochote Veliteľstva pozemného vojska spolupracovať s nemeckými inštruktormi a akceptovať podnety samotnej misie.

Správa si všima tiež z nemeckej strany viackrát pertraktovanú „legionársku otázku“. Reagovala tak na silné väzby viacerých vyšších dôstojníkov na bývalú čs. armádu, kde boli preferovaní príslušníci čs. légii z čias prvej svetovej vojny. Misia navrhovala túto otázku v čase vojny riešiť pokojne. Odvolávala sa pritom na sľub samotného Čatloša, že v roku 1942 penziónuje bývalého legionára plk. pech. Jána Imra, ktorý bol pre Nemcov „nepoučiteľný“. K jeho prepusteniu však nedošlo. Väčšina bývalých legionárov sa podľa misie správala navonok lojálne, sem zaradili aj samotného gen. Čatloša.

V súvislosti s nasadením slovenských jednotiek na východnom fronte sú zaujímavé tiež postrehy už spomínaného vojenského atašé v Bratislave pplk. H. Beckera. V správe z januára 1942⁵⁰ sa tiež venuje najmä otázke prezbrojenia. Zaoberal sa však aj vojensko-politickými otázkami. Všimol si nálady širokej verejnosti, pričom upozornil, že ani v poslednom štvrtroku 1941 sa vojenskej propagande nepodarilo umlčať chýry o ohromných stratách slovenskej armády, ktoré sa objavovali vždy, keď spravodajstvo informovalo o jej účasti na tvrdých bojoch. Zdôraznil vystúpenie ministra národnej obrany v slovenskom sneme a jeho vďaka smerom k Nemecku.⁵¹

Becker sa pochvalne vyjadril aj o výstave ukoristeného sovietskeho materiálu, ktorá bola slávnostne otvorená za prítomnosti najvyšších predstaviteľov štátu na čele s prezidentom J. Tisom v októbri 1941 vo vojenskom múzeu na Tehelnom poli. Podľa neho vystavený materiál dokumentoval slabú silu sovietskych síl, a bežný návštevník sa mohol len presvedčiť o správnosti boja proti bolševizmu. Pod dojmom udalostí sa podľa Beckera profiloval tiež postoj prezidenta J. Tisa. Zvlášť vyzdvihol jeho vzťah k slovenským jednotkám na fronte, ktorý sa utužil počas návštevy Zaisťovacej divízie na okupovanej Ukrajine začiatkom novembra 1941. Tu sa mohol na vlastnej koži presvedčiť o stupňujúcich sa ťažkostiach, ktoré museli prekonávať bojujúci vojaci. Na druhej strane mohol vidieť tiež „Sowietparodies“, čo len prispelo k jeho pochopeniu správnosti vstupu Slovenska „do veľkého obranného boja proti bolševizmu“. Na druhej strane Becker upozornil, že slovenská vláda musí v budúcnosti vynaložiť väčšie úsilie pri propagácii účasti na vojne v radoch širokej verejnosti. Aj keď jedným dychom dodal, že nálady verejnosti boli v posledných týždňoch uspokojivé. Dokonca napísal, že „obyvateľstvo je, ako už bolo oznámené, spokojné so súčasnou situáciou“.⁵² Vláda však podľa neho mala mať na pamäti, že zázemie musí byť úzko previazané s frontom. V celkovom hodnotení opäť zdôraznil, že vedúce miesta na Slovensku sa snažia podieľať na obrannom boji proti bolševizmu, a to nasadením vlastnej armády, ako aj hospodárstva. Zároveň opäť prizvukoval, že slovenská vláda musí pridať v úsilí pripraviť obyvateľstvo na horšie časy, hlavne na ďalšie obete a všeobecné obmedzenia.

Možnosť prerokovať otázky postavenia slovenských jednotiek na východnom fronte sa predstaviteľom slovenskej vlády naskytila počas návštevy náčelníka OKW poľného maršala W. Keitela na Slovensku vo februári 1942, od ktorej si veľa sľubovali. Kardinálnym problémom z pohľadu slovenskej strany bola najmä otázka prezbrojenia Rýchlej divízie. Urgovali

50 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/As. 445, správa vojenského atašé z 15. 1. 1942.

51 Becker mal na mysli Čatlošovo vystúpenie na 71. zasadnutí Snemu SR 7. 10. 1941. Na margo slovenskej armády tu okrem iného povedal: „...bude i naďalej lojálne bojovať za novú a aj pre nás spravodlivú Európu, ktorú plánuje a gigantickým usilovaním nastoluje a uskutočňuje Vodca veľkého nemeckého národa Adolf Hitler“. Tieto jeho slová vyvolali v pléne búrlivý potlesk. TS SSR, 71. zasadnutie zo 7. 10. 1941.

52 „Das Volk findet sich, wie bereits berichtet, mit dem augenblicklichen Zustand ab.“

najmä dodávku obrnených vozidiel. Túto otázku otvoril už počas oficiálneho rokovania 23. februára (za slovenskú stranu sa ho zúčastnili Tiso, Tuka a Čatloš) samotný predseda vlády V. Tuka. Upozornil pritom aj na nedostatok munície. Keitel na tieto prosby odpovedal diplomaticky, pričom sa vyhovárал najmä na dopravné problémy, ktoré bránia zásobovaniu jednotky na fronte materiálom. Na druhej strane zdôrazňoval, že nerobí rozdiely medzi slovenskými a nemeckými divíziami, a to aj v otázke obrnenej techniky. Poznámeneal pritom, že v danej situácii museli s „českými zbraňami“ bojovať aj nemecké jednotky. Na druhej strane Tuka upozornil, že v prípade, ak by Rýchla divízia nebola uspokojivo prezbrojená, bolo by lepšie ju stiahnuť (nešpecifikuje však kam). Upozornil však tiež na ďalšiu dôležitú skutočnosť, ktorá determinovala slovenské požiadavky na prezbrojenie slovenských jednotiek. Keitelovi vysvetlil obavy slovenskej vlády, že v prípade, ak nedôjde k náprave, nezostane na Slovensku dostatok vojenského materiálu, čo dal do súvislosti s pretrvávajúcimi obavami z postoja Maďarska v takejto situácii. Tuka pritom otvorene naznačil obavy z postoja Nemecka k plneniu ochranných záväzkov v situácii, keď bolo zaneprázdnené vojnou na východe. Poukázal aj na ochrannú zmluvu, ktorej platnosť síce nespochybnil, ale upozornil, že Nemecko ako ochranca nemôže vystupovať v úlohe „ovčiackeho psa“, ktorý stráži „stádo ovci.“ Slovensko malo mať prostriedky aj na vlastnú obranu. Keitel však podobné obavy zmietol zo stola. Zdôraznil, že Nemecko na 100 percent garantuje nezávislosť Slovenska a porušenie integrity jeho hraníc by sa chápalo ako porušenie integrity nemeckých hraníc. Tuka však išiel vo svojich návrhoch ešte ďalej. Aby sa aspoň čiastočne odstránili problémy s transportom a zásobovaním slovenských jednotiek, opýtal sa Keitela, či by nebolo možné uvažovať o tom, že by územie, kde pôsobili slovenské jednotky, mohla slovenská strana sama obhospodarovať a spravovať. Keitel však na túto otázku nevedel (alebo nechcel) dať odpoveď a slovenskú stranu odkázal na ríšskeho ministra pre okupované východné územie Alfreda Rosenberga.⁵³

Keitelova návšteva pre slovenskú stranu nepriniesla výsledky, ktoré do stretnutia s náčelníkom OKW vkladali. Tu si treba uvedomiť, že Keitel bol krátko pred návštevou Bratislavy v januári 1942 v Budapešti, kde získal maďarský prísľub vyslať na front takmer celý ich možný vojenský kontingent, t.j. 9 peších brigád a jednu slabšiu tankovú divíziu. Preto možno vysloviť hypotézu, že od Slovákov toho veľa neočakával, ani im nič nesľuboval. O priazeň Nemecka sa predsa vzájomne pretekali väčšie štáty ako Maďarsko a Rumunsko. Na druhej strane Čatloš s Keitelom dohodol organizačné zmeny v zastúpení OKW na Slovensku. Zmeny inicioval samotný Čatloš, ktorý chcel zjednotiť a sprehľadniť zastúpenie nemeckých vojenských orgánov na Slovensku. Po vzájomnej dohode sa mala vytvoriť funkcia nemeckého generála pri veliteľstve slovenskej brannej moci, cez ktorého sa mali riešiť všetky požiadavky nemeckej strany.⁵⁴ Rozkazom náčelníka OKW z 18. marca 1942 sa vytvorila na Slovensku funkcia nemeckého generála pri slovenskom MNO. Nemecký generál zlučoval vo svojej osobe aj funkciu veliteľa Nemeckej vojenskej misie.⁵⁵ Z teritoriálneho hľadiska mu pod-

53 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445; SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, 5 627 896-98, správa o rozhovore z 23. 2. 1942.

54 BA-MA Freiburg, Bs. RW 5/ As. 445, Zvláštny vlak „Afrika“ 25. 2. 1942.

55 Podľa služobných pokynov podliehal bezprostredne náčelníkovi OKW. Jeho služobný obvod zahrňovalo územie celého Slovenska s výnimkou ochranného pásma. Túto funkciu od 15. 4. 1942 vykonával genpor. Fritz A. O. Schlieper, ktorý vo funkcii veliteľa Nemeckej vojenskej misie vystriedal genpor. Paula von Otta. Minister Čatloš sa však od začiatku snažil obmedziť priestor nemeckých vojenských orgánov na Slovensku. Dokazuje to aj jeho kritický postoj počas prípravy znenia slovensko-nemeckej zmluvy o pôsobení nemeckého generála na Slovensku, Nemeckej vojenskej misie a Nemeckej leteckej misie. Mal výhrady voči ich zasahovaniu do záležitostí účasti Slovenska vo vojne. Upozorňoval, že prechodom armády na „nemecký spôsob“ sa činnosť nemeck-

liehali všetky úradovne Wehrmachtu na Slovensku (s výnimkou Schutzzone). Disciplinárne mu mali podliehať dôstojník Abwehru, dopravný, ako aj spojovací dôstojník.⁵⁶ Definitívne vymedzenie jeho postavenia však od začiatku komplikovali výhrady slovenského ministra národnej obrany gen. Čatloša, ale tiež samotného nemeckého vyslanca Ludina a vojenského ataše pplk. Beckera, ktorí sa obávali oklieštenia svojich kompetencií.⁵⁷

Možno konštatovať, že na základe dokumentov nemeckej proveniencie slovenská vláda a prezident Tiso v sledovanom období ochotne participovali na vojne proti ZSSR. Z hlásení a správ kompetentných miest sa zrači spokojnosť zo spolupráce so slovenskými orgánmi na čele s gen. I. tr. Čatlošom a jeho ministerstvom národnej obrany. Je známe, že slovenská strana sa chcela vstupom do vojny zavdačiť Nemecku na úkor Maďarska, keďže do budúcnosti sa nevzdávala revízie Viedenskej arbitráže. Ochotu slovenskej strany participovať čo najväčšou mierou na vojne dokumentuje už správa Nemeckej vojenskej misie za tretí štvrtý rok 1941. Podľa nej aj samotná mobilizácia prebehla vo väčšom rozsahu, ako zamýšľala nemecká strana. Slovenská strana pritom prišla od začiatku aj s vlastnou iniciatívou a predstavami o svojej účasti na vojne, čo sa ukázalo napríklad už v súvislosti s reorganizáciou poľnej armády v júli 1941, ako aj v súvislosti s návrhmi na jej prezbrojenie. Rýchle víťazstvá postupujúcej nemeckej armády len potvrdzovali v mysliach kompetentných orgánov správnosť zaangažovania sa Slovenska vo vojne. Z tohto hľadiska mala podľa nemeckých dokumentov na slovenskú vládnú garnitúru veľký psychologický účinok jej návšteva v Hitlerovom hlavnom stane vo Východnom Prusku. Tu dostali, podobne ako tomu bolo aj po vojne proti Poľsku, garancie vlastnej „nezávislosti“ z úst samotného Hitlera. Ich očakávania ešte vzrástli po Hitlerovom uistení o prezbrojení slovenskej armády. V tejto súvislosti stúpala tiež kredit samotnej armády, ktorá si z nemeckej strany vyslúžila viaceré pochvaly. To však neznamená, že armáda nemala problémy, najmä s výcvikom, na ktoré nemecká strana intenzívne upozorňovala. Určité vytriezvenie však nakoniec priniesla otázka prezbrojenia, najmä keď na slovenskej strane pretrvával pocit ohrozenia zo strany Maďarska, počas ich angažovania sa na východe. Fakt, že nemecká strana nebola schopná reflektovať v dostatočnej miere na slovenské žiadosti, odráža tiež stav v akom sa napriek víťazstvám postupne ocitla jej vlastná armáda, čo sa v plnej miere odrazilo neúspešnou ofenzívou na Moskvu, ktorá stroskotala v decembri 1941. Na druhej strane spolupráca s nemeckými vojenskými orgánmi (vojenský ataše, Nemecká vojenská misia) na Slovensku v otázke účasti slovenskej armády na fronte bola produktívna, bezkonfliktná. Nemci sa angažovali za riešenie z toho vyplývajúcich problémov – v zmysle zefektívnenia bojovej činnosti slovenských jednotiek, a to najmä v súvislosti s požiadavkou na prezbrojenie slovenskej armády. V tomto prípade ich podporoval aj samotný vyslanec Ludin (pravdepodobne pod vplyvom vojenského ataše pplk. Beckera). Neochota pristúpiť minimálne k postupnému prezbrojeniu mohla podľa nich mať negatívne psychologické a politické následky, keďže vládna garnitúra, ako aj spo-

kej vojenskej a leteckej misie stala bezpredmetnou. Za tejto situácie si SR a Nemecká ríša síce vymieňali rôzne návrhy, či verbálne nóty, avšak tie nijako nesmerovali k reálnemu uzavretiu novej zmluvy. Funkcia nemeckého generála bola nakoniec zrušená skôr (26. 9. 1944), než k dohode došlo. CHYTKA, S.: Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloše. In: *Vojenská historie*, roč. 8, č. 3, 2004, s. 91-112.

56 Nemecký generál mal úradovňu v Bratislave. Jeho štáb tvorilo časť členov Nemeckej vojenskej misie. Zvyšok sa presunul do Banskej Bystrice k Veliteľstvu pozemného vojska, pričom mu ale služobne naďalej podliehali. Jeho zástupcom bol šéf Nemeckej leteckej misie.

57 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 897.. 5 628 696-700, návrh služobného rozkazu pre nemeckého generála pri slovenskom MNO z ? marca 1942; s. 5 628712-3, Becker na OKW z 27. 2. 1942; s. 5 628 696, Beckerove poznámky z 28. 2. 1942.

ločnosť, reflektovali pozitívne na „spoločný boj s Ríšou proti hrozbe bolševizmu“. Slovenská strana pritom začala pomerne skoro zvažovať stiahnutie vlastných jednotiek z frontu, v prípade, že nebudú prezbrosené nemeckými zbraňami. Dôležitú úlohu tu hrala obava hrozby maďarského útoku v prípade, že väčšinu pôvodných zbraní odčerpá východný front. Zatiaľ však išlo len o nesmelé návrhy, ktoré však nemecká strana odmietla, okrem iného s poukazom na dopravné problémy. Na druhej strane v jednom z hlásení nemeckého vojenského ataše sa konštatuje, že v prípade uskutočnenia adekvátnych dodávok nemeckých zbraní je slovenská strana prístupná zvyšovaniu vlastného podielu na vojne proti ZSSR. Slovenskej účasti na fronte však OKW väčší význam neprikladalo, je otázne ktoré dôvody v tejto súvislosti uprednostňovalo, či vojenské na jednej, alebo psychologické a politické na druhej strane. Situácia slovenských jednotiek sa však výraznejšie nezlepšila ani v budúcnosti, aj keď k čiastočnému prezbroseniu z nemeckej strany nakoniec došlo. Akékoľvek plány slovenskej vlády v súvislosti s angažovaním sa na východnom fronte však v konečnom dôsledku pochovali pribúdajúce nemecké porážky, a to najmä od roku 1943.

I. BAKA: TEILNAHME DER SLOWAKISCHEN REPUBLIK IN DER ERSTEN PHASE DES KRIEGES GEGEN DIE UDSSR UNTER GESICHTSPUNKT DEUTSCHER MILITÄRDienstSTELLEN

Die Slowakische Republik hat sich von Anfang an mit den anderen deutschen Satelliten am Krieg gegen die UdSSR aktiv teilgenommen. Aus den Meldungen und Berichten der zuständigen Stellen geht hervor, dass sie mit der Zusammenarbeit mit den slowakischen Dienststellen in der ersten Phase des Krieges, also bis zur Niederlage der Wehrmacht bei Moskau, zufrieden waren. Es ist bekannt, dass die slowakische Seite damit Ungarn überholen wollte, da sie auch in der Zukunft an die Revision Wiener Schiedsspruchs dachte. Ihr Entgegenkommen, am Kriege soviel als möglich partizipieren, dokumentiert bereits der dritte Vierteljahresbericht 1941 der deutschen Heeresmission. Laut dieses verlief auch die Mobilmachung in einem größeren Umfang als die deutsche Seite gedacht hatte. Die slowakische Seite kam hierbei von Anfang an mit eigener Initiative und eigenen Vorstellungen über ihre Teilnahme. Die raschen Siege vorrückender deutscher Armee haben in den Gemütern zuständigen Stellen die Richtigkeit der Entscheidung, die Slowakei in den Krieg einzuspannen, nur bestätigt. Laut deutscher Dokumente hat auf die slowakische Garnitur ihr Besuch im Hitlers Hauptquartier tief psychologisch eingewirkt. Hier erhielt sie, ähnlich wie nach dem Polenfeldzug, von Hitler selbst Zusage seiner eigener „Unabhängigkeit“. In diesem Zusammenhang stieg auch Vertrauen der Armee selbst, die von deutscher Seite mehrmals gelobt wurde. Dies bedeutet jedoch nicht, dass die Armee sich problemlos entwickelte. Sie hatte Schwierigkeiten, insbesondere mit der Ausbildung, worauf von der deutschen Seite intensiv hingewiesen wurde. Die Frage der Umrüstung brachte schließlich eine bestimmte Ernüchterung, zumal an der slowakischen Seite das Gefühl der ungarischen Bedrohung immer anwesend war. Die Zusammenarbeit mit den deutschen Militärdienststellen (Militärattaché, Deutsche Heeresmission) in der Slowakei war auf der anderen Seite in der Frage der Teilnahme der slowakischen Armee an der Front produktiv, konfliktlos. Die Deutschen bemühten sich die Gefechtskraft der slowakischen Truppen verstärken, und zwar vor allem im Zusammenhang mit der Forderung der Umrüstung der slowakischen Armee. Ungefällig zu sein, die Armee minimal umzurüsten, könnte nach ihnen negative psychologische und politische Folgen gehabt haben, da die Regierungsgarnitur sowie die Gesellschaft positiv auf den „gemeinsamen Kampf mit dem Reich gegen Bolschewismus“ reflektierte. Slowakische Seite hat relativ früh daran gedacht, eigene Einheiten aus der Front zurückzuziehen, wenn sie nicht mit den deutschen Waffen umgerüstet würden. Eine wichtige Rolle spielte dabei Befürchtung von Überfall durch Ungarn, und zwar in der Situation, wenn die Mehrheit der ursprünglichen Waffen an der Ostfront eingesetzt war. Es handelte sich inzwischen nur

um schüchterne Vorschläge, die deutsche Seite jedoch abgelehnt hatte, unter anderem mit dem Hinweis auf Verkehrsschwierigkeiten. Andererseits stellt der deutsche Militärattaché in einer seiner Meldungen fest, die slowakische Seite sei bereit ihre eigene Teilnahme am Kriege zu erhöhen, wenn die entsprechenden Lieferungen deutscher Waffen durchgeführt werden. Die Lage der slowakischen Truppen hat sich auch in der Zukunft nicht verbessert, obwohl es deutscherseits teilweise zu einer Umrüstung kam. Jedwede Pläne der slowakischen Regierung sich an der Ostfront zu engagieren, haben letzten Endes zunehmende deutsche Niederlagen begraben.